

Asia: VN/25975/2021

Lausuntopyyntö hallituksen esitysluonnoksesta laiksi potilasasiavastaavista ja sosiaaliasiavastaavista

Lausunnonantajan lausunto

1. Edistääkö hallituksen esitysluonnos nykyistä paremmin potilaan sekä sosiaalihuollon ja varhaiskasvatuksen asiakkaan oikeuksien ja oikeusturvan toteutumista?

Edistää pääosin. On hyvä, että lainsäädännöllä luodaan rakennetta muutoin vuosia hyvinkin vaihtelevana pysyneeseen sosiaali- ja potilasasiamiesjärjestelmään.

On tervetullutta, että THL:n kautta sosiaali- ja potilasasiavastaavien tiedonkeräämistä tukevoitetaan. Lain myötä sosiaali- ja potilasasiavastaavien tulisi kerätä tietoa heille tulleista yhteydenotoista valtakunnallista tilastointia varten. Lain toimeenpanon myötä Terveyden ja hyvinvoinnin laitos huolehtisi jatkossa potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien toiminnan valtakunnallisesta tiedonkeruusta ja tilastoinnista.

Lakiehdotuksessa on otettu huomioon asiakkaille tärkeä lähipalvelujen saamisen varmistaminen. Sosiaali- ja potilasasiavastaavien luo olisi tarvittaessa päästävä myös tapaamiselle. Tämä vaatimus on asiakkaan kannalta merkittävä. Kuitenkin hallituksen esitykseen kirjatut ajatukset kohdassa ”4.2.1.2 Vaikutukset julkiseen talouteen” eivät kaikilta osin mahdollista toisaalla edellytettyjen lähipalveluiden mahdollistamista. Tämä jättääkin hyvinvointialueille paljon vastuuta siitä, miten sosiaali- ja potilasasiavastaavien henkilöstöresurssit mitoitetaan. Helsingin nykytilasta ei voi suoraan päätellä sitä, miten lähipalvelut pinta-alaltaan suuremmilla hyvinvointialueilla ratkaistaan.

2. Onko potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien toiminta tarkoituksenmukaista järjestää jatkossa pääasiassa hyvinvointialueiden, Helsingin kaupungin ja HUS-yhtymän järjestämänä? (2 ja 3 §)

On perusteltua, että potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien toiminta järjestetään jatkossa pääasiassa hyvinvointialueiden, Helsingin kaupungin ja HUS-yhtymän toimesta.

On kuitenkin huomattava, että ehdotetun 4§:n mukaan hyvinvointialueelle jää järjestämislain 12§:n mukainen mahdollisuus hankkia potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien toimintaa yksityisiltä

toimijoita. Tähän ostopalvelurakenteeseen sisältyy aina riippumattomuuden ja vastatoimien mahdolliset ongelmat. Tällä taas on suora merkitys potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien käytännön työhön ja kykyyn puuttua havaitsemiinsa epäkohtiin koskien asiakkaan oikeuksia.

3. Onko potilasasiavastaavien toiminta tarkoituksenmukaista järjestää jatkossa erikseen

- a. valtion mielisairaaloissa
- b. Puolustusvoimien terveydenhuollossa
- c. Vankiterveydenhuollossa
- d. Työterveyslaitoksessa? (4 §)

Puolueettomuuden varmistamiseksi, olisi loogista, että hyvinvointialueen potilasasiavastaavat toimisivat kaikissa alueensa yksiköissä, kunhan varmistetaan riittävä henkilöstömitoitus.

4. Ovatko potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien riittävyttä ja vastuuhenkilön nimeämistä koskevat säännökset tarkoituksenmukaisia? (2 § 4 momentti, 4 § 4 momentti)

On hyvä, että laissa edellytetään nimeämään riittävästi potilasasiavastaavia ja sosiaaliasiavastaavia. Alueet ovat erilaisia, eikä tietyn lukumäärän nostaminen lakiin ole helppoa.

5. Turvaako esitys riittävästi potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien riippumattomuuden ja puolueettomuuden? (2 § 3 momentti, 4 § 3 momentti, 5 §)

Pääosin kyllä turvaa potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien riippumattomuuden ja puolueettomuuden.

Edelleen huomattava mahdolliset yksityiseltä palveluntuottajalta mahdollisesti ostettavat potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien palvelut. Miten on varmistettavissa se, että ostosopimuksella olevalla potilasasiavastaavalla ja sosiaaliasiavastaavalla on uskallusta toteuttaa riippumattomuuden ja puolueettomuuden periaatetta – palvelun ostavaa organisaatiota kohtaan.

6. Onko potilasasiavastaavan, sosiaaliasiavastaavan ja vastuuhenkilön kelpoisuutta koskeva säännös tarkoituksenmukainen? (6 §)

Potilasasiavastaavan, sosiaaliasiavastaavan ja vastuuhenkilön kelpoisuutta koskeva säännös on tarkoituksenmukainen ja toivottava.

7. Onko esityksessä huomioitu asianmukaisesti asiakkaiden kielelliset oikeudet? (7 §)

-

8. Onko potilasasiavastaavan, sosiaaliasiavastaavan ja vastuuhenkilön tehtävät määritelty tarkoituksenmukaisesti? (8 §)

Osittain.

Sosiaaliasiavastaavan osalta hämmennystä herättää se, että 8§ 2 momentin perusteluissa s.41 todetaan; Sosiaaliasiavastaava ei voisi myöskään ilman laillista edustusta tai valtuutusta avustaa asiakkaan puolesta toimivaa henkilöä muistutuksen teossa, vaikka sosiaalihuollon asiakaslain 23 §:n mukaan asiakkaan omainen tai muu läheinen voikin itse tehdä muistutuksen tietyissä tilanteissa. On tietenkin ymmärrettävää, että asiakkaan tietämättä, ilman hänen suostumustaan ei muistutusta pidä tehdä. Kuitenkin kyseinen rajausta saattaa vaarantaa esim. vanhusväestön tai kehitysvammaisten oikeuksien puolustamista. Heillä harvoin on sellaista laillista edustajaa, jonka toimivalta ulottuisi taloudellisia asioita laajemmaksi, eli sitä kautta ei valtuutusta muistutuksen tekoon välttämättä ole saatavissa. Käytännössä, esim vanhusväestön kyseessä ollen sosiaaliasiamieheen yhteyttä ottava henkilö saattaa olla niin ikään iäkäs puoliso, joka nimenomaan tarvitsisi apua muistutuksen teossa. Lainsäädännöllä on tässä yhteydessä varmistettava se, että myös kaikkein haavoittuvammassa asemassa olevalla on käytännössä oikeus saada puututtua saamaansa sosiaalipalvelun laatuun.

Esityksestä saa sen käsityksen, että vastuuhenkilön työhön ei kuuluisi ns. asiakastyö - vaan sen tekisivät potilasasiavastaavat ja sosiaaliasiavastaavat. Kuitenkin vastuuhenkilö seuraa oikeuksien toteutumista ja kokoaa selvityksen. Ilman suoraa ns. asiakaskontaktia. On haasteellista toimia esitetyn kaltaisena vastuuhenkilönä, jos ei ole potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien tilanteesta myös käytännön, substanssin, tasolla selvillä.

Epäselväksi jää myös pienten hyvinvointialueiden kohdalla se, miten mielekkäästi järjestetään vastuuhenkilön nimeäminen. Vaarana on, että pienellä alueella on yksi potilasasiavastaava ja sosiaaliasiavastaava. Vastuuhenkilöksi olisi käytännössä nimettävä oman toimensa oheen joku hallinnon ammattilainen, joka ei tosiasiallisesti osallistuisi potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien käytännön toimintaan. Herää kysymys siitä, miten käytännössä varmistetaan laadukas vastaavan toiminta tällaisessa tilanteessa.

Epäselvää on myös vastuuhenkilön mahdollinen esimiesasema varsinaisten osallistuisi potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien suhteen. 2 pykälän perusteluissa viitataan siihen, että vastuuhenkilön ei välttämättä tarvitse olla esimiesasemassa, mutta hänen vastuullaan olisi ohjata toimintaa. Samoin jos kyse on ostopalveluna potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien hankkimisesta, vastuuhenkilön tulisi ohjata ja koordinoita tätä toimintaa. Kaiken kaikkiaan hankalasti ilmaistu pykälässä, eikä perusteluissakaan tilannetta saada selvitettyä.

Koska vastuuhenkilön tehtäväksi on määritelty 8 pykälän 3 momentin 4 kohdan mukaan tehdä yhteistyötä eri sosiaali- ja terveydenhuollon ja varhaiskasvatuksen viranomaisten ja palveluntuottajien kanssa asiakkaan ja potilaan oikeuksien edistämiseksi ja toteuttamiseksi, onko vaarana se, että ns. yhteiskunnallinen tai paikallinen vaikuttaminen jää pelkästään tuon vastuuhenkilön tehtäväksi, sillä varsinaisten potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien tehtäviin sitä ei esityksessä sisälly.

Esityksen 8§:n perustelujen mukaan, potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien vastuuhenkilöiden olisi tarkoituksenmukaista tehdä yhteistyötä paitsi alueellaan, myös toisten hyvinvointialueiden kanssa hyvinvointialueiden yhteistyöalueella ja valtakunnallisestikin. On tiedossa, että Suomessa toimii runsaasti nykyisiä sosiaaliasiamiehiä, jotka vaikuttavat aktiivisesti niin oman toimialueensa, kuin koko sosiaalialan kehitykseen. Olisi suuri menetys, jos tämä osaaminen ja panostus kehittämistyön lainsäädännön määritelmällä rajattaisiin vain vastuuhenkilöille. Toki sosiaaliasiavastaavalle jäisi edelleen tuo ”toimia muutenkin asiakkaan oikeuksien edistämiseksi”, joka on melko laajarakenteinen ilmaus.

9. Ovatko rekisterinpitoa ja henkilötietojen käsittelyä koskevat säännökset asianmukaiset ja tarkoituksenmukaiset? (9 – 12 §)

Jossakin määrin kyllä.

Kuitenkin valtaosa sosiaaliasiavastaavien tehtäviin liittyvistä asioista käytännössä on järjestettävissä anonyymien neuvonnan kautta. Toisaalta paljon yhteydenotoista tulee läheisiltä, joilla ei ole, eikä ole saatavissa valtuutusta asian hoitamiseen. On vain suuri huoli läheisestä ja hänen saamastaan palvelusta. On äärimmäisen vaikeaa luoda näistä lähtökohdista sellaista kirjausjärjestelmää, joka täyttäisi esitetyn lain edellytykset.

Esitetyn 11 § 2 momentin 2 kohdan mukaan potilasasiavastaavan ja sosiaaliasiavastaavan tulisi kirjata laillisen edustajan nimi ja toimivalta. Vain laillinen edustaja kuten huoltaja, edunvalvoja tai valtuutettu voi edustaa henkilöä hänen asiassaan ja potilasasiavastaavan ja sosiaaliasiavastaavan tulisi varmistua edustajan toimivallasta edustaa asianosaista henkilöä. Esitetty vaatimus on käytännön työn kannalta kohtuuton. Suuri osa asiakkaista on heitä, joiden läheiset ovat huolissaan vallitsevasta tilanteesta. On tietenkin ymmärrettävää, että asiakkaan tietämättä, ilman hänen suostumustaan ei esim. muistutusta pidä tehdä. Kuitenkin kyseinen rajaus saattaa vaarantaa esim. vanhusväestön tai kehitysvammaisten oikeuksien puolustamista. Heillä harvoin on sellaista laillista edustajaa, jonka toimivalta ulottuisi taloudellisia asioita laajemmaksi, eli sitä kautta ei valtuutusta muistutuksen tekoon välttämättä ole saatavissa. Käytännössä, esim. vanhusväestön kyseessä ollen sosiaaliasiamiehen yhteyttä ottava henkilö saattaa olla niin ikään iäkäs puoliso, joka nimenomaan tarvitsisi apua muistutuksen teossa. Samoin lastensuojelun asiakkaiden kyseessä ollen saattaa olla intressiristiriitoja lapsen, vanhemman ja sosiaalitoimen välillä – näissäkin tilanteissa lainsäädännöllä pitää selkeästi varmistaa se, kykyä käyttää sosiaalivastaavan palveluja toteutuu. Eikä kehitysvammaisella asiakkaalla välttämättä ole kykyä antaa valtuutusta hoitaa esim. muistutus tai kanteluasiaa. Yleisessä tiedossa on, esim. henkilöä koskevaa edunvalvontaa on käytännössä erittäin hankalaa saada – ja siten sellainen laillinen edustaja, jolla olisi mandaatti antaa lupa muistutuksen tekoon. Lainsäädännöllä on tässä yhteydessä varmistettava se, että myös kaikkein haavoittuvammassa asemassa olevalla on käytännössä oikeus saada puututtua samaansa sosiaalipalvelun laatuun. Lainsäädännöllä pitää pyrkiä turvaamaan yhdenvertaisuutta, eikä rajaamaan sitä vain heille, jotka pystyvät esim. valtuutuksen antamaan.

10. Ovatko potilasasiavastaava ja sosiaaliasiavastaava –nimikkeet sopivat potilasasiamiesten ja sosiaaliasiamiesten uusiksi nimikkeiksi?

Eivät. Koska taustalla kuitenkin on: Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista, sekä Laki potilaan asemasta ja oikeuksista, ehdotetaan nimikkeiksi potilasoikeusvastaava ja sosiaalioikeusvastaava.

11. Vapaamuotoiset huomiot

Kyseisen lain pitäisi tulla voimaan jo 1.1.2023 jolloin hyvinvointialueet aloittavat toimintansa. Jos vuodeksi 2023 jää käyttöön ns. aiempi käytäntö, aiheuttaa se organisaatioissa turhaa epäselvyyttä.

Purola Heidi

Satakunnan sairaanhoitopiirin kuntayhtymä - Riitta Niemi, Palveluesimies,
asiantuntijapalvelujen vastuualue